PROBLEME DE SINTAXĂ ÎN GRAMATICA LUI IOAN PIUARIU-MOLNAR

NICOLAE FELECAN
Universitatea Tehnică Cluj-Napoca, Centrul Universitar „Nord" Baia Mare

Cuvinte cheie: *limba română, latină, germană, franceză.*

Apariția în 2018, la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, în două volume, a gramaticii lui Ioan Piuariu-Molnar, *Deutsch-Walachische Sprahhlehre. Gramatică germano-română*, Viena, 1788, Ediție critică, introducere, traducere și note de Ana-Maria Minuț și Ion Lihaciu, este un act de cultură ce merită salutat. Înșiși inițiatorii acestui demers precizează că „editarea acestei gramatici, la peste 220 de ani de la apariția primei sale versiuni[1], stă sub semnul recunoștinței față de o personalitate de o surprinzătoare consistență și sub semnul încrederii în dăinuirea binefăcătoare a valorilor umanității" (I: 69).

Înțelegerea deplină și rostul întreprinderii iluministului transilvănean de acum 230 de ani o deslușim deplin prin parcurgerea *Studiului introductiv*, semnat de cei doi autori. Consistent, structurat în XIV secțiuni, scris cu rigoare și acribie, bazat pe o bibliografie adusă la zi, acesta ne familiarizează cu atmosfera istorico-socială a Transilvaniei secolului al XVIII-lea, cu personalitatea și opera lui Piuariu, și, în mod particular, cu lucrarea pe care o avem în față, limpezindu-ne aspecte pe care nu le-am bănui la prima vedere. Una dintre ele se referă chiar la titlu, care „ar putea lăsa să se înțeleagă că este o gramatică comparativă germano-română", și nu „o gramatică a limbii române scrisă în limba germană" (I: 8, 71).

[1] Ediția a II-a, Sibiu 1810, ediția a III-a, Sibiu 1823.

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)

Scopul lucrării a fost întreit, subliniază editorii: (1) de a contribui la „normarea limbii române (prin fixarea unor reguli numeroase, clare, concise și bogat exemplificate)"; (2) de a pune „la dispoziția funcționarilor austrieci care activau în Transilvania și a negustorilor străini a unui manual de învățare a limbii române" și (3) de „aducere a românei la un nivel la care să poată exprima, semantic și stilistic, aceleași conținuturi ca o limbă cultivată precum germana", „prin introducerea capitolelor în care se oferă modele de enunțuri în limba română utilizabile în diverse situații de comunicare (la masă, la croitor, despre locuință, despre scriere, despre cumpărături, despre diferende juridice și fapte care prezintă pericol social, despre război, despre călătorii, despre atitudini specific umane, despre simptomele unor boli etc.), modele de cereri (pentru obținerea unui post „la cancelarie", pentru scutirea de obligațiile de încartiruire etc.) și de scrisori (de recomandare, de condoleanțe, de felicitare etc.)" (I: 8).

Demersul lui Piuariu, „magistru oculist", „protomedicus" , „medic oculist al Marelui Principat al Transilvaniei", „medic oftalmolog și chirurg" la Facultatea de Medicină a Universității din Viena, se înscria în eforturile reprezentanților Școlii Ardelene de a face cunoscută limba română nu numai în scop utilitar, pentru străinii care vor să învețe româna „dacă ar face comerț cu daco-romanii sau ar face o călătorie prin Țara Românească, Moldova, Transilvania, Maramureș, … Silvania (= Crișana), Banat, Cuțo-Vlahia[2], chiar și în Crimeea", ci și de a stabili norme de scriere și pronunție corecte și chiar de a situa româna la nivelul limbilor de mare cultură[3].

Ideea aceasta se află chiar în *Prefața* gramaticii lui Ioan Piuariu: „În Transilvana, în Bucovina, în Banat și în parte și în Ungaria, afacerile necesită cunoașterea unei limbi care aparține celei mai mari părți a norodului; și cât de puțin efort i-ar costa pe ceilalți locuitori ai acestor ținuturi, unguri și germani, ca prin simpla exersare să își

[2] *Cuțovlahi*, m. pl. „Nume dat de către populația greacă localnică populației aromâne din Macedonia" (Lazăr Șaineanu, *Dicționar universal al limbei române*, ed. V, București: Editura „Scrisul românesc" S. A., s. v.; cf. și NDULR, s. v.; DE, s. v.).

[3] Cf. Oliviu Felecan, Nicolae Felecan, *Romanitate și românitate la reprezentanții Școlii Ardelene*, în *Limba română*, nr. 5-6, anul XXVII, 2017, Chișinău.

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)

însușească o competență într-ale acesteia!" (I: 81). Pentru particularitățile limbii și stabilirea accentului, autorul consideră „că este necesar să se folosească neapărat de caracterele românești", motiv pentru care a prezentat exemplele folosind literele latine[4], în locul celor chirilice (I: 85). Această afirmație ne amintește de cea făcută de Petru Maior: „Până vor scrie românii cu slove chirilicești … niciodată nu vor fi vederoase cuvintele latine în limba română … De câte ori mi s-au întâmplat mie, de îndoindu-mă de vreun cuvânt, oare latinesc este, cât l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui față și părea că râde asupra mea de bucurie că l-am scăpat din sclavie și de calicele cirilicești petece" (*Lexicon* 1825: 72-73). Și Samuil Micu afirma în *Acathist*[5] că, „dacă românii vor lua literele noastre cele vechi și părintești", „de care toate neamurile … cele iscusite și învățate se folosesc", vor dobândi laudă și între alte neamuri învățate" (p. III-V).

Modelul urmat de Ioan Piuariu-Molnar în realizarea gramaticii sale este *Elementa linguae doco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780, a lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai[6], iar pentru comparații cu germana și franceza folosește două gramatici ale limbii franceze, scrise în limba germană, cu terminologie gramaticală latinească: Hilmar Curas, *Erleichterte und durch lange Erfahrung verbesserte französische Grammatik*, Berlin, 1759, și J. R. des Pepliers, *Nouvelle et parfaite grammaire royale françoise et allemande. Neue und vollständige königliche französische Grammatik, bisher unter dem*

[4] Mircea Zdrenghea arăta, pe bună dreptate, că reprezentanții Școlii Ardelene „numai în scris apropiau cuvintele românești de origine latină de etimonul lor, dar doreau ca ele să fie pronunțate potrivit uzului" (1977: 262). Aceasta demonstrează că ei n-au vrut să latinizeze româna, cum s-a afirmat de nenumărate ori, ci erau pe deplin conștienți că limba se schimbă după anumite reguli, pe care au reușit să le și formuleze (într-o formă specifică perioadei respective).

[5] *Acathist sau carte cu multe rugatsuni pentru evlaviea fiestequarui chrestin*, Sibiu, 1801.

[6] Gheorghe Șincai nota în prefața celei de a doua ediții din *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Buda, 1805, p. 4) că, „după opt ani de la prima ediție, pe care a elaborat-o cu Samuil Micu, adică în anul 1780, aceeași gramatică a noastră, revizuind-o și completând-o, a tipărit-o la Viena, în limbile germană și română, strălucitul domn Ioan Molnar de Müllersheim" (I: 68).

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)

Nahmen des Hernn der Pepliers vielmals herausgegenben, Leipzig, 1765 (cf. I: 72).

Studiul introductiv are și meritul de a semnala mereu „influența modelelor urmate de Molnar": gramatica lui Micu și Șincai, în capitolele despre nume, despre prepoziții și sintaxă, din Pepliers, capitolele consacrate verbului și partea de vocabular, iar din Curas, capitolele despre numeral, adverb, conjuncții și interjecții (I: 72).

Având în vedere aceste aspecte, în lucrarea de față, noi vom avea în vedere problemele de sintaxă, comparativ cu cele întâlnite în *Institutiones linguae valachicae*, „Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină"[7], cu autor necunoscut[8], datând probabil din jurul anului 1770 (Chivu 2001: 12), și apoi oglindirea lor în gramaticile ulterioare.

Aspectele privitoare la sintaxă au și în gramatica lui Piuariu o întindere redusă, cuprinse în Partea a III-a, *Despre sintaxă* (*De syntaxi*) (2018 II: 193-233).

Interesantă ni se pare structurarea capitolelor, patru la număr, cuprinse în această secțiune: Capitolul I: *Despre sintaxa articolelor, Despre sinaxa numelor și pronumelor*, cu referire și la adjective; Capitolul al II-lea: *Despre sintaxa verbelor*; Capitolul al III-lea: *Despre sintaxa adverbelor*; Capitolul al IV-lea: *Despre prepoziții*. În total sunt 36 de reguli, dintre care numai 19 sunt identice cu cele din *Elementa*, iar restul se datorează necesității de a fi în concordanță cu faptele exprimate în celelalte două gramatici utilizate de autor, ceea ce înseamnă îmbogățirea faptelor sintactice expuse în primele gramatici românești. Dintre acestea, 4 se referă la articol, 10 la substantiv, 13 la verb, 4 la adjectiv și câte una la pronume, numeral, adverb și prepoziție.

Dacă avem în vedere și *Institutiones*, lucrare pe care Ioan Piuariu nu o menționează, putem spune că există o analogie și cu aceasta, în sensul că și aici se găsesc 22 de reguli de sintaxă, dintre care 10 se

[7] Ediție critică de Gheorghe Chivu. Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald, București: Editura Academiei Române, 2001.

[8] Probabil Grigore Maior, cf. Mihai Gherman, *Despre „Dicționarul" și Gramatica lui Grigore Maior*, în CL, XXXIV, 1989, p. 5-9.

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)

referă la regimul verbului, 4 la regimul participiului, adjectivului, interjecției și adverbului, 2 la prepoziție, 2 vizează acordul, iar celelalte la aspecte ce țin mai mult de sintaxa latină[9].

În al doilea rând, apariția acestor lucrări de gramatică română în limbi străine, latină, respectiv germană, arată și strădania autorilor de a face cunoscută limba română și altor națiuni, prin utilizarea unei limbi de circulație, latina încă în uz pentru anumite categorii sociale din epocă și germana, uzuală pentru etniile din Imperiul austriac.

Ceea ce observăm la autorul transilvănean în redactarea gramaticii sale este aplecarea asupra unor detalii, precum: *topica* (invocată în mai multe reguli), „*particula* ***pre*** (***pe***)” la substantivele animate (în mod deosebit la numele de persoană) și la pronume (formele accentuate)[10] și „*prepoziția* ***de*** *la numeralele peste 20*”.

De-a lungul timpului, ultimele două au generat numeroase discuții. Dacă, în situația pomenită, *pe* a fost numit de Ioan Piuariu „*particulă*” (II: 199, 215), mai târziu Leo Spitzer l-a numit „trăsătură a genului personal” (1945: 10, ap. Nagy 2005: 252, nota 408), iar mai apoi denumirile au rămas: „*prepoziție*” (în majoritatea lucrărilor românești de gramatică), „*morfem*” (Irimia 1997: 413; Felecan 2002: 141), „*prepoziție-morfem*” (Irimia 1997: 537)[11], „*flectiv*” (Drașoveanu 1997: 112), „*marcă sintactică*” (Pană Dindelegan, în DSL 2001: 167)[12].

[9] Cf. Oliviu Felecan, Nicolae Felecan, *Structură și evoluție sintactică reflectate în prima gramatică românească*, în Chivu 2017: 235-244.

[10] O prezentare riguroasă a situațiilor în care *pe* este sau nu este obligatoriu găsim la Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București: Editura Humanitas, 1997: 367-372; cf. și GLR II 2005: 377-380.

[11] „Prepoziția-morfem *pe* este concomitent marcă de acuzativ și indice al „genului personal” al substantivului” (Irimia 1997: 537, nota 32).

[12] „Mărcile de determinare sunt proprii fiecărei limbi, realizându-se fie ca lexeme speciale (vezi adjectivele demonstrative și posesive), fie ca articole, devenite, în unele limbi, mărci flexionare, fie ca *mărci sintactice* (este, de ex., cazul românei, unde pe lângă mărcile lexicale și marca flexionară a articolului, s-au creat și două procedee sintactice: *construcția cu* ***pe*** *a complementului direct* (s. n.) și dublarea clitică, îndeplinind, în condiții sintactice speciale, și funcția de determinare)” (Pană Dindelegan, în DSL 2001: 167).

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)

Din păcate, situația nu este rezolvată nici de noua gramatică a limbii române, care păstrează denumirea de *prepoziție*, deși face precizările care se impun: „Complementul direct substantival cu prepoziția *pe* apare, în anumite situații lexicale și semantice, la subclasa *numelor de persoană* sau a *animatelor personalizate*, în condițiile *individualizării* puternice a substantivului-complement". „Prepoziția *pe* este o marcă gramaticală a complementului direct, specifică limbii române. *Pe* nu reprezintă, în această poziție sintactică, un centru de grup prepozițional, ca în celelalte situații, rolul tematic fiind atribuit în exclusivitate de centrul verbal" (GLR II 2005: 377-378).

În ceea ce privește numeralul cardinal de la douăzeci în sus, Piuariu precizează că „la numeralele peste douăzeci, prepoziția *de* trebuie atașată de număr, de exemplu *doaozeci de corbi zwanzig Raben, doaozeci și unul de vulturi ein und zwanzig Geier, o sută de paseri hundert Vögel, o mie șapte sute optzeci și opt de ani ein Tausend siebenhundert acht und achtzig Jahre*". „În cazul în care *nomen* se află înaintea numeralului, atunci prepoziția *de* este omisă, de exemplu: *corbi doaozeci Geier zwanzig, pești doaozeci și unul Fische ein und zwanzig*" (II: 213).

Începând cu această gramatică, în care este precizat statutul prepoziției *de*, unii autori de mai târziu au împărtășit ideea, în timp ce alții au considerat că „raportul este inversat: termenul care în realitate este determinat devine determinant: *treizeci* ***de copii***" (GA II: 126).

Noi înclinăm să credem că „numeralele cardinale, indiferent de valoarea lor numerică, până la nouăsprezece sau de la nouăsprezece înainte, au valoare de atribut. Prepoziția *de* ține de numeral și nu de substantivul care-și păstrează funcția sintactică inițială" (Felecan 2002: 105-106).

Susținătorii ideii că numeralul, indiferent de numărul pe care-l exprimă are doar valoare de determinant, se bazează atât pe analogia cu numeralele de valoare mai mică decât 20[13], cât și pe fapte de natură logică și semantică. Prin urmare, afirma Gh. Constantinescu-Dobridor, „trăsătura fundamentală a numeralului (ca și cea a adjectivului), este

[13] Nicolescu 1970: 102.

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)

cea de element care „completează”, care „se alătură”, cea de „determinant” și nu cea de „determinat”, cea de „subordonat” și nu cea de „regent”. Substantivul are deci prioritate, ascendență în raport cu numeralul, pe care îl subordonează logic și semantic” (Constantinescu-Dobridor 1994: 179).

Putem invoca în sprijinul acestei idei și acordul. Predicatul, în loc să se acorde cu numeralul-substantiv, la singular, se acordă cu substantivul la plural: *O mie de turiști au venit* și nu **O mie de turiști a venit*, ceea ce ne permite să interpretăm că *turiști* este subiectul, iar *o mie de* este atributul antepus. În acest caz devine limpede că *de* nu este o prepoziție care să subordoneze substantivul, ci este o prepoziție postpusă, regim al numeralului de la 20 în sus, fapt subliniat, de altfel, în multe lucrări de specialitate, începând cu Ioan Piuariu-Molnar și continuând cu Iorgu Iordan[14], Dumitru Irimia[15], Mioara Avram[16] și chiar cu *Gramatica limbii române*, ediția din 2005: „Avantajul interpretării prepoziției *de* ca fiind grupată cu numeralul antepus (întâlnită și în alte construcții ca *o astfel de carte*, *nemaipomenit de* …, *destul de* …) … este acela de a pune de acord soluția sintactică de analiză cu cea semantică și de a unifica modul de interpretare a tuturor numeralelor cardinale plasate înaintea substantivului”. Ca urmare, „prepoziția *de*, impusă obligatoriu de o subclasă a numeralului cardinal (pentru legarea acestuia de substantivul-centru) nu e generatoare de grup sintactic ca în cazurile în care numeralul-substitut funcționează drept centru: *Am cumpărat multe cărți, dintre care trei* ***de*** *poezie*., *Doi* ***de*** *acolo să vină la tablă*. … sau ca adjunct al unui substantiv precedat de numeral adjectival: *vreme* ***de*** *cinci ani / vârsta* ***de*** *douăzeci de ani*” (GALR I 2005: 297).

În concluzie, putem afirma că toate construcțiile analizate au în comun faptul că elementul prim, care conține prepoziție *de*, are o valoare de cuantificare non-numerică sau numerică. Calitatea de cuantificatori non-numerici implică o evaluare cantitativă exprimată prin adverbe și locuțiuni adverbiale, care pot avea valoare superlativă

[14] Iordan 1967: 159.
[15] Irimia 1997: 132.
[16] Avram 1997: 132.

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)

(*anormal de mare*, *neobișnuit de frumos*, *fantastic de bun* etc.), comparativă (*la fel de mare*), definită (*destul de conștiincios*, *suficient de harnic*) sau nedefinită (*atât de mare*, *așa de cuminte*). Calitatea de cuantificatori numerici o au numeralele cardinale care implică o evaluare cantitativă definită (*douăzeci de pomi*, întocmai ca și *zece pomi*) (cf. Felecan, în *Ion Coteanu. In memoriam*: 177-286).

Credem că, potrivit celor analizate aici, putem să-i dăm întâietate lui Ioan Piuariu-Molnar asupra acestor două probleme menționate la 1788 și să le acceptăm ca atare.

Bibliografie

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București: Editura Humanitas.

Chivu 2001 = Gheorghe Chivu, *Institutiones linguae valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*, Ediție critică de Gheorghe Chivu, Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald, București: Editura Academiei Române.

Chivu 2017 = *Omul de cuvînt. In honorem Gheorghe Chivu*, Editor Adina Chirilă, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași, 2017.

Constantinescu-Dobridor 1994 = *Sintaxa limbii române*, București: Editura Științifică.

Curas, Hilmar, *Erleichterte und durch lange Erfahrung verbesserte französische Grammatik*, Berlin, 1759.

DE = *Dicționar Enciclopedic*, vol. I-VI, Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1993-2006.

DSL = Angela Bidu-Vrănceanu et al., *Dicționar de științe ale limbii*, București: Editura Nemira, 2001.

Felecan 2002 = Nicolae Felecan, *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Felecan, Oliviu, Felecan, Nicolae, *Romanitate și românitate la reprezentanții Școlii Ardelene*, în Limba română, nr. 5-6, anul XXVII, 2017, Chișinău.

Felecan, Oliviu, Felecan, Nicolae, *Structură și evoluție sintactică reflectate în prima gramatică românească*, în Chivu 2017: 235-244.

Mihai Gherman, *Despre „Dicționarul" și Gramatica lui Grigore Maior*, în CL, XXXIV, 1989, p. 5-9.

GLR = *Gramatica limbii române*, I *Cuvântul*, II *Enunțul*, București: Editura Academiei Române, 2005.

Ion Coteanu. In memoriam, Craiova: Editura Universitaria, 2000.

Iordan 1967 = Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București: Editura științifică.

Irimia 1997 = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași: Editura Polirom.

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)

Maior 1825 = *Lesicon romanescu – latinescu – ungurescu – nemțescu*, de Samuil Micu, V. Coloși, Petru Maior, I. Corneli, I. Theodorovici, A. Teodori , Buda, 1825.
Micu, Samuil, Șincai, Gheorghe, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780.
Micu, Samuil, *Acathist sau carte cu multe rugatsuni pentru evlaviea fiestequarui chrestin*, Sibiu, 1801.
Nagy 2005 = Rodica Nagy, *Sintaxa limbii române actuale. Unități, Raporturi și Funcții*, Iași: Institutul European.
NDULR = *Noul dicționar universal al limbii române*, București, Chișinău: Editura Litera Internațional, 2006.
Nicolescu 1970 = Aurel Nicolescu, *Probleme de sintaxă a propoziției*, București.
Pepliers, J. R. des, *Nouvelle et parfaite grammaire royale françoise et allemande. Neue und vollständige königliche französische Grammatik, bisher unter dem Nahmen des Hernn der Pepliers vielmals herausgegenben*, Leipzig, 1765.
Piuariu-Molnar, Ioan, *Deutsch-Walachische Sprachlehre. Gramatică germano-română*, Viena, 1788. Ediție critică, studiu introductiv, traducere și note de Ana-Maria Minuț și Ion Lihaciu, I, II, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași, 2018.
Șaineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbei române*, ed. V, București: Editura „Scrisul românesc".
Zdrenghea 1977 = Mircea Zdrenghea, *Structura etimologică a cuvintelor cuprinse în Vocabularul din Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, în CL, XXII, 1977: 261-263.

SYNTAX ISSUES IN THE *GRAMMAR* BY IOAN PIUARIU-MOLNAR

Abstract

Key words: *Romanian, Latin, German, French*

This paper aims to highlight the merits of the illustrious Transylvanian forefather, Ioan Piuariu-Molnar, in presenting for the first time some novel aspects of the Romanian grammar, which are still valid today.

BDD-A32017 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:20 UTC)